

П. П. ЧЕРНИК . ГРУЗИНСЬКО-РОСІЙСЬКА ВІЙНА 2008 РОКУ – ГЕОПОЛІТИЧНИЙ РЕВАНШ РОСІЇ

Розглядаються геополітичні передумови розв'язання війни між Грузією та Росією у серпні 2008 року. Зроблено попередню оцінку можливих геополітичних наслідків як для регіону, так і для світу загалом. Розглянуто потенційні загрози та шляхи їх уникнення для національної безпеки України.

Ключові слова: геополітичне становище, національна безпека, військова агресія, територіальна цілісність, державний статус.

Рассматриваются геополитические предпосылки развязывания войны между Грузией и Россией в августе 2008 года. Сделано предварительную оценку возможных геополитических последствий, как для региона, так и для мира в целом. Рассмотрены потенциальные угрозы и пути их избегания для национальной безопасности Украины.

Ключевые слова: геополитическое положение, национальная безопасность, военная агрессия, территориальная целостность, государственный статус.

Geopolitical preconditions of solution of war between Georgia and Russia in August 2008 are examined in the article. The preliminary estimate of possible geopolitical consequences is done as for a region so for the world on the whole. Potential threats and ways of their avoidance are considered for Ukraine national security.

Key words: geopolitical position, national security, military aggression, territorial integrity, government status.

XXI століття демонструє небажання держав відмовитися від використання сили у міжнародній політиці. ООН вже не відіграє тієї ролі, яка їй відводилася раніше в епоху біполярного світу. Ситуація ускладнюється тим, що світ втратив біполярність, але не став багатопольярним, водночас не будучи виключно однополярним. Перед світовою спільнотою стоїть завдання віднайти нові дієві механізми забезпечення миру та стабільності на міжнародній арені.

У сучасній політиці державою, що прагне до світового лідерства, є США, на противагу якій виступають розрізнені такі потужні гравці, як Росія, Китай, Індія, Бразилія, Іран тощо. Всі вони конкурують між собою за контроль над ринками збуту, сировинними базами, рівнем впливу одна на одну та слабші країни.

На даний час гарантом безпеки окремо взятої країни є, по-перше, її власна висока військова потужність, підкріплена сильною економікою, політичною волею еліти та населення. Вагомим аргументом є наявність ядерної зброї. По-друге, членство в системі колективної безпеки. Чим могутнішим є Альянс, тим вважається вищим рівнем безпеки, хоча він не гарантує захисту від атак терористів, економічного чи політичного тиску, однак уповні захищає від зовнішнього військового втручання з боку третіх держав¹.

Як це не парадоксально, однак нейтральний статус держави не гарантує її національної безпеки. Не виключено, що у випадку агресії на нейтральну країну, за неї ніхто не заступиться, щоб не псувати відносини із агресором та не сприяти ескалації конфлікту.

Створений у 2008 р. прецедент у Косово викликав ланцюгову реакцію в інших регіонах, за якою слідував воєнний конфлікт між Росією та Грузією. Росія підтримала державницькі прагнення населення регіонів Південної Осетії та Абхазії. Саме у контексті таких міркувань спробуємо проаналізувати російсько-грузинсь-

© ЧЕРНИК Петро Петрович – кандидат політичних наук, доцент, начальник кафедри іноземних мов та військового перекладу Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

ку війну 2008 р. та спрогнозувати її геополітичні наслідки як для кавказького регіону, так і для України та світу безпосередньо.

Слід констатувати, що дане дослідження є однією із перших спроб дати науково виважену оцінку подіям військового протистояння Росії та Грузії у 2008 р. та його геополітичним наслідкам.

Сучасні геополітичні концепції Росії виходять з двох базових принципів, сформульованих засновниками культурно-геополітичного руху євразійства. Згідно з першим, держава тільки тоді є державою, коли вона може відповідати на виклики, поставлені її географічним положенням. Другий говорить про те, що Росія – живий організм, який відповідно до своєї наднаціональної суті і релігійної цивілізаційної місії (об'єднання степу у православ'ї) прагне до постійного розширення. Після розпаду СРСР додався третій принцип: подолання стиснення у просторі, який «стискає» нинішню Росію у кордонах її попереднього становища й оголошує зоною своїх інтересів простори колишнього СРСР.

З огляду на це грузинсько-російський військовий конфлікт улітку 2008 р. навколо Абхазії та Південної Осетії є нічим іншим, як спробою Росії відновити статус держави світового значення. Також важливо додати, що дестабілізація становища в Грузії покликана вирішити й інші завдання: не допустити вступу Грузії до НАТО та унеможливити побудову «неросійських» шляхів транспортування енергоносіїв. Війна проти Грузії цілком логічно вписується у цю геостратегію.

Росія далекоглядно готувалася до війни проти Грузії. Ще на початку 90-х рр. вона активно сприяла сепаратистам з Абхазії та Південної Осетії грошима та зброєю. Виступів Батумі та Цхінвалі не було б без негласної підтримки Москви. Застосувавши свій міжнародний вплив, Росія досягла виключних прав на здійснення миротворчої операції на території Грузії. Давно відомо, що більшість жителів Абхазії та Південної Осетії мають російські паспорти. Паспортизація проводилася з метою отримання правового приводу для початку війни.

За повідомленнями українських, грузинських та західних ЗМІ, Росія активно використовує танкову армію, літаки та кораблі Чорноморського флоту. Дипломатичними заходами Росія намагалася схилити міжнародну громадськість до російської версії подій. Згідно з цією версією, Грузія порушила домовленості гарантувати мир, почала штурм осетинських територій і вчинила етнічні чистки. Росія ж лише виконувала взяті на себе міжнародні зобов'язання миротворця.

Російська Федерація перед початком агресивних дій посилила антигрузинську пропаганду. Прикладом тому є економічна блокада Грузії, зокрема пов'язана з заборобою ввозу низки грузинських товарів у Росію, перебої з постачанням російського газу, формування образу «Грузії – агресора» у власних ЗМІ тощо.

Війна у Грузії унеможливило продовження переговорів Тбілісі про приєднання його до Плану дій щодо членства (ПДЧ) у НАТО. Це питання, очевидно, буде знято з порядку денного. Справа не тільки у вимогах НАТО до країн-кандидатів не мати «гарячих точок» на власній території. Приєднання до ПДЧ Грузії означитиме втрату Росією стратегічного для неї кавказького регіону.

Щодо України то кавказький «вузол» безпосередньо стосується нашої держави. Інтереси України – у збереженні цілісності Грузії і введення на її територію міжнародного миротворчого контингенту. Обидві держави є членами ГУАМ – альтернативного СНД політико-економічного об'єднання. Удар по Грузії – удар по тодішніх намірах України створити альтернативну Росії коаліцію держав. Україна завжди була у зоні особливої уваги Росії. Сумніви щодо належності скажімо, Криму до України Росія висувала постійно. Російсько-грузинська війна свідчить, що задля досягнення власних геополітичних цілей Росія готова викори-

стовувати воєнну силу².

Наголосимо на тому, що ця короткотривала війна є знаковим для всього світу, оскільки мова йде про спробу змінити світовий баланс сил. Росія остаточно дала знати передусім США, що вона повністю вийшла, в першу чергу з ідеологічної кризи до якої призвів розвал СРСР. Росія показує США, що вони ніяк не можуть вплинути на те, що відбувається не стільки у Грузії (і буде відбуватися по всій периферії Російської Федерації включно з Україною), але, що головне, у самій Росії.

Причиною цього є і загальний розвиток геополітичної ситуації у світі, і низка помилок, яких припустилися США, зокрема визнання незалежності Косово. Зрозуміло, що після цього світовий «status quo» був серйозно модифікований. Щоправда, і попри Косово, Росія все одно пішла б на цю чи іншу геополітичну гру. Просто Росія предметно відчула, що Захід вже розколотий, у чому не останню роль зіграли і провідні країни Європи. Так, Німеччина також може вважатися країною, котра спровокувала напад Росії на Грузію, заблокувавши її зближення із НАТО, так само, як і просування України до НАТО. Загострилися економічні протиріччя між ЄС та США. Разом з тим США ніяк не можуть остаточно розв'язати іракську проблему (чи не хочуть її розв'язувати, адже таке становище для видобутку іракської нафти чи не найкраще з усіх можливих). До цього додалася проблема Ірану та його атомної зброї. Крім того має право на існування твердження, що США розміняли маленьку Грузію на «мовчання» Росії стосовно іранського питання.

Однак повернемося до конкретних зовнішньополітичних виграшів Москви. Росія перевіряє, наскільки далеко можна зайти, порушуючи норми міжнародного права. Після геноциду в Чечні, який Захід, в принципі, проігнорував, ворота до експансії на Кавказі для Росії загалом відчинені. Захід не надто активно реагує на бомбардування Тбілісі та ведення війни з Україною, як плацдарму для російського Чорноморського флоту. Отже, Україна вимушено бере участь у воєнній кампанії проти Грузії. Тобто Росії у цьому конфлікті вдалося просунутися не тільки у грузинському напрямку, а й в українському також.

Росії важливо випередити США і не дати вступити Грузії (Україні) під безпеку «парасольку» НАТО. В цьому Росії допомогли німецькі очільники зовнішньою політикою, котрі мають прямий стосунок до нафтогазового транзиту з Росії у Європу. Після цієї війни очікувати позитивного вирішення питання щодо надання Грузії (Україні) «зеленого світла» у приєднанні до ПДЧ практично неможливо. Міжнародне право перебуває у кризі, міжнародні інституції безсилі. Світ знову повернувся до примату сили³.

Чимало російських високо посадовців і експертів різного рівня намагаються надати конфлікту етнічного характеру. На наш погляд, грузино-осетинський конфлікт був етнічним (точніше, етнополітичним) лише до ранку 8 серпня 2008 р., коли через Рокський тунель розпочалось масове вторгнення регулярної російської армії на суверенну територію Грузії. З цього моменту конфлікт набув виключно геополітичного характеру, як елемент далекоглядного плану щодо історичного реваншу Росії за «геополітичне приниження» пострадянського періоду. У довгостроковій перспективі, не підкріплена тверезим поглядом на процеси, що відбуваються у світі, стратегія реваншу ймовірно призведе до краху російської державності у її нинішньому вигляді, але поки це станеться, вона може розпалити численні локальні збройні конфлікти, які можуть знищити зародки незалежного демократичного розвитку сусідніх із Росією країн. Подібні думки висловлюють не лише західні експерти, як, скажімо, Роберт Хантер (американський посол в

НАТО часів президента Клінтона⁴, а й деякі нечисленні російські експерти⁵.

Стосовно суто політичної тактики, то Росія активно використовує стратегію «спонукання до миру», яка вже неодноразово застосовувалась як за «холодної війни», так і останнім часом, і була відшліфована під час чеченських воєн.

Сьогодні міжнародно-правова позиція Російської Федерації свідомо копіює стратегію США та Західної Європи і тому важко піддається критиці з їх боку. До того ж, наперекір здоровому глузду, саме Грузія тлумачиться російськими ЗМІ як агресор. Нагадаємо, що в Резолюції 3314 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р., яка, власне, визначає поняття агресії, сказано: «Агресія – це застосування військової сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави». У статті підкреслюється, що «жодні міркування політичного, економічного, військового або іншого характеру не можуть слугувати виправданням агресії».

Ця війна внесла корективи в інший геополітичний «кавказький вузол» – азербайджано-вірменський. Нова ситуація у регіоні позбавила Росію переваги в азербайджансько-вірменському врегулюванні. Росія готова погодитися з тим компромісним рішенням, до якого самостійно прийдуть Баку і Єреван. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що рішення Росії визнати Абхазію та Південну Осетію знизило шанси на міжнародне визнання Нагірного Карабаху. Та, схоже, нині тон у можливому азербайджансько-вірменському діалозі задаватиме Баку, який домагається вирішення конфлікту на основі збереження територіальної цілісності країни і надання Карабаху максимально широкої автономії. Вашингтон готовий зробити ставку на Баку в реалізації своїх національних інтересів і масштабних трансконтинентальних енергетичних проєктів. А в умовах конфлікту з Росією і новим загостренням відносин з Іраном отримати такого союзника на Кавказі стає для американської дипломатії найважливішим стратегічним завданням⁶.

Крім суто геополітичного, існує й інший вимір конфлікту – енергетичний, який зачіпає інтереси багатьох гравців регіону та має наслідки для України, яка є і прагне залишитись важливим потенційним транзитером каспійських і центральноазійських енергоносіїв до Європейського Союзу.

Прагненням Росії є не тільки постачати власні енергоносії переважно до Європи та контролювати шляхи їх поставок, а значить отримувати прибутки і від транзиту, але й взяти на себе роль єдиного посередника у поставках газу та нафти з країн Каспію і Центральної Азії. Проте розвиток власних транспортних проєктів не задовольняв Росію. Все більшу занепокоєність викликали обхідні й неконтрольовані нею шляхи поставок енергоносіїв, починаючи від газопроводу «Баку – Тбілісі – Єрзурум» і нафтопроводу «Баку – Тбілісі – Джейран» до перспектив створення газопроводу «Набукко» й використання нафтопроводу «Одеса-Броди» і нафтопроводів Грузії для збільшення обсягів транспортування каспійської нафти до Європи.

Не слід виділяти енергетичний чинник як головну причину поведінки Російської Федерації у конфлікті довкола Південної Осетії і Абхазії, але й відкидати його як другорядний не можна. Цей чинник найбільше вплинув на «енергетичних тигрів» регіону – Туркменістан, Казахстан і Азербайджан, які продовжують активно шукати нові шляхи експорту зростаючих обсягів власних енергоносіїв в обхід традиційних російських коридорів.

Таким чином, основні шляхи поставки енергоносіїв з Каспійського регіону і Центральної Азії в обхід Росії пролягають через територію Азербайджану. Складається ситуація, за якої Росія втрачає контроль над транзитом каспійських і центральноазійських енергоносіїв, а Азербайджан разом з Грузією стають головними

країнами їх транзиту до важливих споживачів енергоресурсів на Заході.

Вибух заморожених конфліктів у Південній Осетії і в Абхазії вніс корективи до поставок каспійських енергоносіїв. Вже через декілька днів після початку конфлікту у Південній Осетії Казахстан призупинив експорт нафти через Грузію. У будь-якому випадку конфлікт на Кавказі породив сприятливі наслідки для енергетичних інтересів Росії у цьому регіоні. Має він свої наслідки і для України. У сфері нафти гіпотетична відсутність перспектив збільшення обсягів поставки казахської нафти через Кавказ автоматично зменшує шанси перспективного заповнення цією сировиною нафтопроводу «Одеса-Броди» для його використання в аверсному напрямку на повну потужність. А продемонстрована вибухонебезпечність і нестабільність Кавказу ставить під сумнів надійність Євроазіатського нафтотранспортного коридору загалом⁷.

Повертаючись до проблем врегулювання конфлікту, зазначимо, що міжнародна спільнота не припиняє спроб урегулювати конфлікт на Південному Кавказі. Однією із них стала міжнародна дискусія щодо стабільності і безпеки в Абхазії та Південній Осетії, яка відбулася в Женеві восени 2008 р. за участі посередників із ООН, ОБСЄ і ЄС. Але переговори в Женеві, проведені за зачиненими дверима, закінчилися невдачею. Адже сторони, які не порозумілися через процедуру конференції, навіть не змогли обговорити пріоритетних на сьогодні питань – про російську військову присутність у Південній Осетії й Абхазії, допуск спостерігачів Євросоюзу не лише у зони безпеки на грузинській території, а й на території цих двох республік, проблему біженців і вимушених переселенців. Сьогодні, очевидно, проблемні питання вирішуватимуться між Росією і Євросоюзом за мінімальної участі Тбілісі, Цхинвалі та Сухумі⁸. Також означені, президентами Росії та Франції шість принципів урегулювання грузино-осетинського конфлікту в повному обсязі не спрацювали⁹.

Щодо безпосередньо України, то її позиція в російсько-грузинському конфлікті дуже незручна, адже в інтересах України – зберегти добросусідські відносини і з Грузією, і з Росією. Ідеальною стратегією для України в такій ситуації могла б стати участь в організації миротворчої місії. Але Росія своїми превентивними заявами про постачання зброї Грузії практично відмовила Україні у виконанні функції посередника – вона наперед нейтралізувала миротворчий потенціал України, найбільший ресурс, яким ми володіли у цьому конфлікті. Саме така дипломатична стратегія Росії недвозначно свідчить про те, що метою кавказького вторгнення є не лише Грузія, але й Україна. Зрештою, Україна (як і решта світу) вже стала жертвою інформаційної війни, яку ведуть російські ЗМІ¹⁰. Також Грузія й надалі залишається стратегічним партнером України у низці питань – від військово-технічного співробітництва до спільних зусиль у частині євроатлантичної інтеграції¹¹.

Як Україні уникнути ролі потенційного об'єкту російської геополітичної агресії? Існують два способи. Перший: вступ до НАТО у найкоротші можливі терміни, що практично унеможливить зовнішній збройний напад. Незважаючи на ослаблення Заходу і втрату ним пасіонарності в обороні власних цінностей, все ж система колективної безпеки, заснована на 5-й статті Вашингтонського Договору, ще є достатньою гарантією проти спокуси збройного втручання ззовні. Цю тезу доводить досвід Балтійських країн, які, на відміну від Грузії та України, зуміли своєчасно інтегруватися в цю систему. Нарощення обороноздатності також є правильним напрямком і проблеми тут є цілком реальними. Наявний військовий бюджет України тільки вдвічі більший за військовий бюджет Грузії (а країна – в 10 разів більша). Грузія витрачає вп'ятеро більше коштів на одного військового,

ніж істотно заможніша Україна. Грузія протягом останніх років придбала сотні одиниць нової військової техніки, Україна – майже нічого. Але досвід Грузії свідчить і про інше. Навіть збільшивши військовий бюджет за 4 роки майже у 30 разів, підготувавши генерацію професійних і відатих військовиків, закупивши достатньо техніки і згуртувавши націю, все ж неможливо тривалий час протистояти на рівних значно переважаючій військовій машині великої держави-агресора. Тому покращення обороноздатності – вкрай потрібно.

Разом з тим оптимізму в цьому напрямку дуже мало. Виявилось, що бюджетом 2008 року на українську армію виділено 9,9 мільярдів гривень, що складає 1,03% від ВВП. Це найнижчий показник за роки незалежності. Для порівняння: Росія віддає на армію 7% ВВП; Туреччина – 4,9%; Польща – 1,95%; Румунія – 2,2%¹². Другий спосіб уникнути агресії – політична капітуляція перед Росією і відмова від самостійної суб'єктності у внутрішній та зовнішній політиці¹³. Після «Харківських угод» 2011 р. схоже на те, що теперішні українські політичні еліти обрали саме другий шлях.

Події навколо Грузії 2008 р., матимуть незворотні наслідки для всієї системи міжнародних відносин. Вони будуть такими ж глобальними, як ті, що були після терактів 11 вересня 2001 р. у США. Російське вторгнення у Закавказзя може викликати лише переформатування міжнародних відносин. Повернення в практику міжнародної політики примату сили веде до відновлення атмосфери та принципів «холодної війни», коли великі держави не зважають на суверенітет малих країн.

Грузія, відповідаючи на виклик Москві, позиціонувала себе як пронатівський аванпост на південному кордоні Росії, як демократичний маршрут трубопроводу до нафтових родовищ, Центральної Азії та як третій за величиною військовий контингент в Іраку. Така позиція не лишилась непоміченою – Грузія отримує другу за величиною після Ізраїлю допомогу від США на душу населення¹⁴, однак і це не вберегло її від агресії.

Попри все, дозволимо висловити певний оптимізм. Адже найголовнішою мети – повалення режиму М. Саакашвілі та повне повернення Грузії у своє геополітичне лоно – Росія досягнути не змогла. За останні роки грузинському керівництву вдалося досягнути найголовнішого – згуртування нації¹⁵, що обов'язково, рано чи пізно, дасть позитивні наслідки. Теперішнє керівництво Грузії не спроможне відмовитись від Абхазії і Південної Осетії, однак наступні генерації грузинських політиків, виховані цілком в новому дусі, такий крок можуть здійснити, і тоді Кавказ для Росії буде втрачений остаточно і безповоротно.

Що ж до України, то наша держава дійсно є зоною особливої уваги Російської Федерації сусіда, сумніви до її суб'єктності Росія висувала постійно. Зміна військово-політичного керівництва України в 2010 році, ставить під сумнів можливість збройного втручання Росії у розв'язанні «больових точок» двосторонніх взаємин. Діюча українська політична еліта, наразі, взяла проросійський курс. Чи виявиться цей курс дійсно відповідним стратегічним національним інтересам покаже час.

XXI століття – не є століттям миру. Міжнародне право – засіб маніпуляцій сильних держав. Примат сили все більше набуває актуальності. Навіть такі «миролюбні» країни, як Норвегія, Швеція та Фінляндія всерйоз задумуються про свою сучасну військову безпеку¹⁶. А події весни 2011 р. у Північній Африці та Лівії підтверджують тезу що війна як продовження політики стосується усіх країн без винятку й України в тому числі. Національна безпека має бути першим рядком порядку денного української політики.

1. Миклауцук І. Уроки Грузії – чи світить Україні ПДЧ? [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: www.pravda.com.ua. **2.** *Ноевий Ю.* Росія проти Грузії: відновлення Імперії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pravda.com.ua. **3.** *Возняк Т.* Грузинська криза і її українські наслідки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pravda.com.ua. **4.** *Путин* разворошил осиное гнездо // Council on Foreign relations. – 2008. – 10 сентября. – С. 7. **5.** *Фельгенгауэр П.* Россия может рухнуть намного быстрее СССР // Новая газета. – 2008. – 25 августа. – С. 11. **6.** *Коваль О.* Грузинські мотиви на Азербайджанський лад // Дзеркало тижня. – 2008. – № 35. – С. 5. **7.** *Мартинюк В.* Російсько-грузинський конфлікт: зміна тенденцій поставок енергоносіїв з каспійського регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pravda.com.ua. **8.** *Кравченко В.* Женевські процедури // Дзеркало тижня. – 2008. – № 39. – С. 5. **9.** *Саакашвілі* прийняв мирний план Саркозі та Медведєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pravda.com.ua. **10.** *Семчинський К.* Визвольна війна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pravda.com.ua. **11.** *Геополітика.* Військово-політичні аспекти: Навч. посіб. – Львів: ЛІСВ, 2008. – 343 с. **12.** *Червак Б.* Ціна зрад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pravda.com.ua. **13.** *Сушко С.* Україна – наступна? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pravda.com.ua. **14.** *Gorgia's troubled history* // The week. – 2008. – 16 august. – P. 13. **15.** *Грицак Я.* Життя, смерть та інші неприємності. – К.: Грані-Т, 2008. – С. 202-213. **16.** *Кримова О.* Одна на трьох: про спільну скандинавську армію, як відповідь на події в Грузії // Експрес. – 2008. – № 138. – С. 3.